

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ ВАНДАЛІЗМУ

Досліджено дискусійні питання визначення способів учинення вандалізму, здійснено класифікацію способів учинення за характером настання наслідків, а також проаналізовано зміст графіті, використовуючи прецеденти Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: вандалізм, зміст графіті, способи вчинення вандалізму.

Спосіб злочину – це образ дій злочинця, що виражається в певній системі операцій і прийомів. Спосіб злочину являє собою збірне поняття. Його структура охоплює: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування). Спосіб злочину не завжди має повну структуру. Існують злочини, які можуть вчинятися без попереднього підготування або не мають на меті наступне приховування події чи слідів [10, с. 328]. Р. С. Белкін також наголошував на цьому, вказуючи, що «спосіб учинення та спосіб приховування злочину можуть існувати окремо, у розриві один від одного» [1, с. 313].

Спосіб учинення злочину – одна із найважливіших його ознак. Він відображує якісне виконання злочинного посягання (*modus operandi* – латин. – образ дій, метод) та вказує на те, як, яким чином і шляхом, використанням яких сил та засобів суб'єкт учиняє суспільно небезпечне діяння, яке визнається злочином. У способі значною мірою знаходять своє вираження як фактичні, так і соціальні риси та властивості злочину, а також особи, що його вчинили. У зв'язку з цим спосіб учинення злочину вивчається багатьма науками кримінального циклу: кримінальним правом, кримінологією, кримінальним процесом,

криміналістикою, які розробляють різні аспекти проблеми боротьби зі злочинністю, що є для них загальним об'єктом дослідження. Кожна з вказаних наук аналізує спосіб учинення злочину, виходячи із завдань, які визначаються відповідно до предмета цих наук. Так, кримінальне право вивчає спосіб як одну з ознак складу злочину, з'ясовує його значення для кримінальної відповідальності, правильної кваліфікації злочину, їх розмежування та відмежування від діянь, які не є злочинними, а також для диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання. Кримінологія розглядає спосіб (як і злочин у цілому) з метою з'ясування кримінологічної характеристики злочинів, аналізу стану, динаміки окремих видів злочинів, встановлення причин та умов, які сприяли їхньому вчиненню, розробки заходів попередження злочинів. У кримінальному процесі він вивчається як елемент предмета доказування у кримінальній справі. Спосіб аналізується також і як одна з фактичних обставин (доказів), за допомогою яких слідчий, прокурор, суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння як фундаментального елемента злочину, вину, мотиви та мету особи, яка вчинила це діяння, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. У криміналістиці шляхом вивчення способу вчинення злочину формуються та використовуються криміналістичні прийоми, засоби та методи виявлення, фіксації та дослідження доказів і на цій основі розробляються загальні та спеціальні методики розкриття та розслідування злочинів [9, с. 17-18]. Зважаючи на нагальну необхідність формування методики розслідування вандалізму, важливим є дослідження та формулювання способів учинення вандалізму.

Вандалізм відноситься саме до тієї групи злочинів, які не завжди мають повну структуру. Так, вандалізм може вчинятися без попереднього підготування та не мати на меті наступного приховування події чи слідів. Злочинець не завжди здійснює ретельний відбір предметів свого злочинного посягання, а обирає найперше, що «впаде до ока», «потрапить під руку». Це зумовлено тим, що у

підґрунті вандалізму лежить психологічний механізм заміщення агресії, за якого агресія спрямовується не проти джерела стресу, а на інший об'єкт, впливаючи на який особа виміщає свій гнів [7, с. 47]. Має місце бажання самоствердитися шляхом приниження в різних формах того, що для нього не має цінності, але має суттєву цінність для інших, особливо зневажливим способом. Тому злочинець може не здійснювати ретельного готування до акту вандалізму, не підшукувати співучасників, умисел на вчинення вандалізму виникає раптово, як результат раптової агресії та бажання негайно її вимістити на предметах, що опинилися поряд. Дії вандала носять публічно-демонстраційний [6] характер, тобто спрямовані на те, щоб привернути увагу до результатів своїх злочинних дій. Зважаючи на це, вандалізм не має на меті наступного приховування події чи слідів злочину.

У Кримінальному кодексі України відсутня окрема стаття, яка передбачає такий склад злочину як вандалізм, на відміну від багатьох країн, які пішли іншим, більш прогресивним шляхом та криміналізували цей вид протиправного діяння. Проаналізувавши кримінальне законодавство зарубіжних держав, можна констатувати, що кримінальна відповідальність за вчинення вандалізму передбачена у багатьох країнах, зокрема і в Казахстані (ст. 258 КК), Киргизстані (ст. 235 КК), Молдові (ст. 288 КК), Російській Федерації (ст. 214 КК), Сполучених Штатах Америки (штат Каліфорнія), Нідерландах (статті 149 і 429bis КК), Шотландії (секція 52 КК), Іспанії (статті 321–333 КК), ФРН (§§ 168 і 304 КК), Польщі (ст. 261 КК), Данії (§ 194). У цілому вандалізм інтерпретується як умисне, свідоме і злісне пошкодження таких об'єктів власності, як обладнання й будівлі. Способи учинення вандалізму в названих вище країнах полягають в оскверненні, пошкодженні, знищенні майна та в інших діях, що ображають суспільну моральність.

Вандалізм учиняється із цинізмом шляхом глузування, знищення, руйнування, зіпсування, наруги над об'єктами, що мають цінність, у громадських

місцях. Цинізм полягає у відверто зневажливому, зухвалому ставленні до загальноприйнятих норм моралі, етики, до всього, що користується загальним визнанням, повагою [2, с. 1592]. Зневага виражається у вигляді презирства, явним браком поваги до предмета посягання, навмисного приниження гідності, нехтування [2, с. 478]. Тому доцільно при визначенні способів учинення вандалізму використовувати такі терміни (див. рисунок):

- наруга, що виражається в оскверненні, глузуванні над майном;
- заподіяння шкоди майну шляхом знищення, руйнування, зіпсування.

Рисунок. Способи вчинення вандалізму за характером заподіяної шкоди

Наруга полягає у висміюванні предмета злочинного посягання, глузливого, зневажливому ставленні до нього [2, с. 742]. Осквернення тлумачиться як опоганювання, наруга [4, с. 1143] майна та визначає спосіб, яким чином здійснюється наруга. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає глузування як висміювання чогось, насміхання над чимось [2, с. 185].

Заподіяння шкоди майну може бути вчинено в найрізноманітніших формах із досить різними наслідками. Тому залежно від наслідків, які настають у результаті вчинення вандалізму, виділяють такі форми заподіяння шкоди:

- знищення – приведення об’єкта до повної непридатності із втратою можливості його відновлення;
- зруйнування – заподіяння об’єкту серйозних пошкоджень, унаслідок чого він втрачає свою цінність, але може бути відновлений;

– зіпсування – заподіяння пошкоджень, що знижують історичну, наукову, естетичну або рекреаційну цінність об'єктів культури і природи [2, с. 633].

Саме ці способи найбільш комплексно відображають цілісну картину способів учинення вандалізму, їх цинічну та зневажливу спрямованість.

Поширеним способом учинення вандалізму шляхом наруги є нанесення за допомогою аерозольних балончиків або маркерів із фарбою різних малюнків, написів і зображень, так звані «графіті». Цей термін є похідним від італійського «il Graffito». Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. його було введено в обіг у США для визначення надписів, які представники субкультури наносили на внутрішні й зовнішні стіни будівель і приміщень. Графіті, як засіб комунікації, виник набагато раніше: його можна було виявити на стінах навколо церков, тюрем, замків. Націонал-соціалісти використовували графіті «Не купуйте у євреїв» як засіб пропаганди через засоби масової інформації; борці руху «Опір» теж застосовували цей метод. Цим видом надписів оперують і досі певні угруповання з метою агітації. В. Н. Кігас відмічає, що сьогодні цей вид вербальних графіті віднесено на другий план, на першому ж – так звані «американські графіті», сутність яких полягає в нанесенні за допомогою фарб або спрею надписів на потягах, великих площинах будівель, які мовою «пульверизаторщика» зветься «Tag» (особливий вид письма) та Piece (картина-мозаїка) [5, с. 6].

У цьому контексті необхідно відзначити існуючі дискусії з приводу віднесення чи не віднесення всіх графіті, надписів, зображень до вандалізму. На нашу думку, зміст графіті не повинен ображати суспільну моральність, принижувати чи глумитися над певними цінностями, які є загальновизнаними в суспільстві. Так, виконання художніх зображень на стінах будівель або парканах, написання пристойних, без ненормативної лексики, віршів, оповідань, висловів, патріотичних лозунгів, не може кваліфікуватися як злочин. За наявності заподіяної внаслідок цього шкоди слід застосовувати лише адміністративну або матеріальну відповідальність. Теж саме стосується і графіті політичного змісту, які набули

поширення в Україні. Прикладом може слугувати нанесення фарбою чорного кольору зображення обличчя особи, схожої на Президента України з точкою червоного кольору на чолі в Сумах, Львові та в інших містах. Суд Зарічного району м. Сум кваліфікував ці діяння як хуліганство (ч. 2 ст. 196 КК України) й у своєму вирокі вказав, що вандалі діяли з надзвичайним цинізмом, що їх зображення є непристойними, викликають в оточуючих негативні асоціації з пораненням або вбивством людини [3].

У даному разі має місце саме вандалізм, а не хуліганство, адже порушено було не громадський порядок, а суспільну моральність, заподіяно шкоди фасадам будівель шляхом зіпсуття зовнішнього шару будівлі зображеннями, які, як вказано вище, «... є непристойними, викликають в оточуючих негативні асоціації з пораненням або вбивством людини» [3]. У цьому контексті заслуговує на значну увагу змістовність цих зображень, яка має політичне підґрунтя: зображене обличчя схоже на обличчя високопоставленої особи нашої держави, а червона крапка на чолі свідчить про бажання «ліквідувати» цю особу. Але суд не проводить такої паралелі, визнаючи це зображенням пересічного громадянина, і тим самим «йде в ногу» з практикою Європейського суду з прав людини. Так, відповідно до п. 59 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Обшерлік проти Австрії», «... межі допустимої критики є більш широкими відносно політичного діяча, якщо його піддають критиці саме в такій якості, ніж стосовно пересічного громадянина. На відміну від останнього, перший неминуче та свідомо відкривається для причепливого відображення своїх слів та дій як для журналістів, так і для громадськості, і тому йому належить виявляти більшу терпимість, особливо коли він сам робить публічні заяви, які не можуть не бути піддані критиці. Безперечно, політик також має право на захист своєї репутації, навіть, коли він виступає як приватна особа, але в цьому випадку необхідність такого захисту має урівноважуватися інтересами вільної дискусії на політичні теми» [8, с. 23]. Тому, якби суд встановив у своєму рішенні, що зображена особа

схожа на високопоставленого політика, тоді прийняте ним рішення можна було б кваліфікувати як своєрідну, завуальовану цензуру й порушення права на свободу вираження своїх поглядів.

Отже, спосіб учинення вандалізму є таким, що ображає громадську моральність та спричиняє матеріальну шкоду, пов'язану з відновленням заподіяної шкоди. Вандалізм виражається у двох формах: наруга (у вигляді осквернення та глуму) та заподіяння шкоди (шляхом знищення, зруйнування, зіпсування). Зміст нанесених графіті, інших видів зображень, надписів носить явно непристойний характер, має злісно-цинічне спрямування, ображає суспільну моральність, цінності, які є прийнятими в цьому суспільстві. Крім того, вандалізм може вчинятися шляхом вимазування, фарбування поверхонь, розбиття, деформації, розрізання, підпалу тощо.

Список літератури:

1. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики : в 3 т. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М. : Юристъ, 1997. – 470 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Граффити с Януковичем суд назвал неприличным, а действия осужденных – циничными [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/ru/articles/politics/_graffiti-s-yanukovichem-sud-nazval-neprilichnym-a-dejstviya-osuzhdennyh-cinichny/477917.
4. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка: современное написание : в 4 т. – Т. 2: И–О / В. И. Даль – М. : ООО «Издательство АСТ» ; ООО «Издательство Астрель», 2003. – 1280 с.
5. *Кигас В. Н.* Безопасность на общественном транспорте / В. Н. Кигас // Борьба с преступностью за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 3–11.
6. *Кисилев С. В.* Знаково-психологические мотивы граффити в молодежной субкультуре / С. В. Кисилев // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://ecsocman.hse.ru/data/846/925/1219/013.KISSELEV.pdf>.
7. *Маршуба М.* О вандализме и борьбе с ним / М. Маршуба // Актуальные проблемы становления государственности в Украине : краткие тезисы докл. и научн. сообщ. межрегион. научн. конф. молодых ученых и соискателей / отв. ред. Н. И. Панов. – Х. : УЮА, 1995. – С. 47–48.
8. *О'Флахерти Майкл.* Свобода слова и профессиональная деятельность журналистов в свете Европейской конвенции прав человека / Майкл О'Флахерти. – Европейская конвенция прав человека и судебная реформа в Украине. – Донецк : ООО «Лебедь», 1998. – 94 с.
9. *Панов Н. И.* Об изучении способа совершения преступления в науках криминального цикла: междисциплинарный поход / Н. И. Панов, Б. В. Щур // Криміналіст першодрукований = Криминалисть первопечатный : міжнар. наук.-практ. юрид. журн. – 2013. – № 6. – С. 17–33.

10. Шепітько В. Ю. Криміналістика / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін ЮРЕ, 2010. – 496 с.

Латыш Е. В. Дискуссионные вопросы определения способов совершения вандализма.

Исследованы дискуссионные вопросы определения способов совершения вандализма, осуществлена их классификация по характеру наступления последствий, а также проанализировано содержание граффити, используя прецеденты Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: вандализм, содержание граффити, способы совершения вандализма.

Latysh K. V. Debatable questions of ways of committing vandalism.

This article explores controversial issues of determining ways of committing vandalism, analyzes the contents of graffiti, using the precedents of the European Court of Human Rights.

Key words: vandalism, graffiti content, ways of committing vandalism.